

Z lutkami se je Mara Kraljeva pričela ukvarjati že med vojno; leta 1943 je ustanovila oder, ki ji je služil v prvi vrsti kot »kamuflača« za njeno ilegalno delo za OF. Predstave, ki so bile kompletno njeno delo, od lutk, besedila, do scene, je prirejala kar v moževem ateljeju, in sicer za otroke ilegalcev iz bližnjega okoliša. Lutkam je Mara Kraljeva ostala zvesta vse do danes, najbolj dejavna na tem področju pa je bila v petdesetih letih.

Na razstavi smo videli tudi vrsto njenih najbolj posrečenih lutkovnih junakov, posamično ali v celostnih »odrskih« aranžmajih, umetnica pa je razstavila tudi nekaj osnutkov, skic in posameznih pripravljanih kompozicij za svoje uspele lutke. Posebno zanimivi pa so akrili, nastali v zadnjih nekaj letih; avtorica v njih simbolično prenaša splošne človeške probleme in dileme v svet lutk.

Franc Zalar

DROBEN ZAPIS OB STOLETNICI IVANA MEŠTROVIČA

»Ni mogoče ne začeti ne nadaljevati zunaj sebe. Zapustiti sebe ali se odreči svojega jaza pomeni isto, kot prestati biti. To velja za narode kot za posameznike.«

Ivan Meštrovič (1933)

Še vedno ne izrečena monografska beseda o kiparju Ivanu Meštroviču pomeni ob stoletnici rojstva izziv za poznavalce in estete, ki jim je blizu bogato izročilo velikega umetnika. Najsi poznamo doma in na tujem več knjig, ki predstavljajo Meštroviča od zgodnjih let z narodnim ciklom do ekspresionizma in povojnih let, čeprav so njegova dela znana po svetu in doma, v galerijah in muzejih, ostaja eden redkih modernih klasikov, čigar celotno podobo, človeško in umetniško,

polno protislovij, a silovitega ustvarjalnega napora, je potrebno strniti v znanem in neznanem. Hkrati pa je že dolgo obveljalo spoznanje o Meštrovičevem umetniškem izročilu: spada v žlahten krog velikih evropskih umetnikov. Auguste Rodin je dejal: »Meštrovič je največji fenomen med kiparji...« Gotovo sta si bila Rodin in Meštrovič izredno blizu po navezovanju kiparske klasike z novodobnejšim izrazom.

Bržčas je vsakdo pri prvem srečanju z Meštrovičevimi deli doživel nekaj skupnega, četudi je vsako doživetje umetnine osebno, individualno: če je to bila reprodukcija, nas je obšla neustavljiva želja, da bi videli izvorno delo, z vseh strani razvideli razsežnosti in v umetnino ujeto misel in čustvo, ko je reprodukcija komajda nadomestilo; in izvornik kipa — v vsej svoji izrazitosti lepote, kjer je mojstrska stilizacija ujela duha in hotenje prek časa. Tedaj je kip »Miloša Obilića«, Psihe«, »Kontemplacije« prežarjal z istim nedopovedljivim žarom in z vzvalovanim vsrkavanjem umetnine, ki sega prek običajnega, že videnega ali vsaj ponovljenega. In isto pri reliefni »Plesalki« ali »Snemanju s križa«. Različna obdobja Meštrovičevega ustvarjanja so kljub raznoliki stilizaciji živa pesem, pa drama življenja in spet filozofska misel, pa credo v želji po absolutnem. Življenski utrip, ki zdaj s silovito močjo prehaja kot energija volje iz osebnosti in časa (simbola) navzven npr. »Kraljevič Marko — pa potlej vsa osredotočenost v notranjem svetu — »Vestalka« — je virtuozno delo istega umetnika, ki mu ni bila tuja ne osebna drama življenja »Vdova« — ne skupna usoda ljudi in volja po svobodi.

V vsej izrazni in motivni raznoterosti Meštroviča pa je vsakič možno dojeti umetniško potenco, ki izvira iz umetnikove osebnosti in njegovih miselnih in estetskih preokupacij. V tem hoče biti dosledno zvest sam sebi indi-

vidualen kot ustvarjalec kipov, relief, risb, vendar nikakor ne zaprt v svoj krog in nikoli samozadosten; Meštrovičeva dela so lahko bolj dostopna, pa zahtevna, vendar v umetniškem sporočilu naravnana k ljudem in izvirajoča iz življenjskega utripa in spoznanja. Naj je transformacija od umetnikovega izkustva do umetniškega dela lahko zanimiva bolj za poznavalce njegovega opusa, pa umetnine same po sebi v svoji primarnosti izpričujejo izjemno orkestracijo od tihe intime, poetičnega občudovanja žene in matere, pa do heroičnega zanosa in muzikalne abstrakcije ter trpečega pasijona in monumentalne oddolžitve velikim duhovom domače preteklosti. Meštrović je eden tistih, ki jih ni mogoče zajeti na mah v bogatem ustvarjalnem opusu, in eden tistih, ki s svojim bogatim izročilom ostajajo trajno navzoči.

Spominsko razstavo v Cankarjevem domu lahko pojmuje kot osvežitev spomina na skromen del Meštrovičevega sicer bogatega izročila. V risbi in »mali plastiki« sicer drugače dimenzioniranih kipov se spomnimo umetnikovih del iz zagrebške galerije in splitskega doma Meštrovića. Za tistega, ki poprej ni videl Meštrovičevih del, ni to najprikladnejša pot do predstave o umetniku (zaradi majhnih plastik); za tiste, ki poznajo običajne dimenzije kipov, kot jih je Meštrović udejanil po svoji zamisli in hotenju, pa je razstava lahko spoznavna pot, ki včasih vodi od risbe do »male plastike« h kipu, vsekakor pa skromen delež iz bogate ostaline, ki pa je vreden polne pozor-

nosti. Osvetlitev na razstavi je neprikladna, kar neprimerna, in ne pridejo do veljave efekti, ki bi jih razvideli ob drugačni postavitvi oziroma premišljeni osvetlitvi. Vendar tudi v skromnem opusu ljubljanske razstave razberemo umetnikovo konstanto: trajno prizadevanje za tistim, kar je v človeku najlepše in ga etično bogati. Značilne so Meštrovičeve besede: »Verujem, da bodo ljubezen in žuljave roke zmeraj gradile in nikoli podirale. Podirajo samo brezumneži in zajedavci. Verujem, da slabi ljudje ne bodo preprečili, da bi se ne rodili tudi dobri, verujem, da kemija človeštva ne bo uničila, pa tudi na pot odrešitve ga ne bo pripeljala. Verujem, da blaginja ni gibalo sveta in da borze, banke in carinske pregrade ne bodo prinesle harmonije, bogatini ne pravice... Verujem, da ne bomo poslednji med zadnjimi, ampak da bomo počasi dosegli najboljše«. (1932) To protislovno osebnost spoznavamo skoraj malone le po bogatem kiparskem izročilu, kar je umetnik daroval ljudstvu. Pritrditi moramo Malvinu Hoffmanu, ki je 1947. zapisal: »Teško je verjeti, da je toliko velikih zamisli začel in do konca izpeljal en sam samcat človek.« Tudi javni spomeniki — od Avale in Njegoševega mavzoleja do splitskega Grgurja Ninskega idr. — izpričujejo umetnika v času in prostoru, v želji po navzočnosti pomnikov trajnega pomena in tiste privzdignjene duhovne vsebine, ki govori z likovno lepoto monumentalnega.

I. G.

SPREHOD PO JUGOSLOVANSKIH IN TUJIH REVIJAH

Najprej bi radi predstavili zbornik *Književnosti v Jugoslaviji in vzajemnost*, ki je izšel v knjižnici kragujevškega časopisa Koraci, sicer z lanske številko. Posvečen je prispevkom, ki

so jih o jugoslovanskih književnostih imeli udeleženci zborovanja v Kumrovcu pred enim letom. Srečanje je pripravila Zveza književnikov Jugoslavije. Vsebina zbornika je pravzaprav stenoogram tega zborovanja in obsega razprave 29 udeležencev. Duško Roksančić je najprej navedel razloge, iz ka-